

Микола Зайцев

АНТИЧНІСТЬ ЯК ФОРМА РОЗГОРТАННЯ РЕГУЛЯТИВНИХ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПАРАДИГМИ КУЛЬТУРИ

У статті розглядаються утвердження регулятивних принципів європейської парадигми культури в смислового полі античності.

Ключові слова: парадигма культури, європейська парадигма культури

Н. Зайцев. Античность как форма разворачивания регулятивных принципов европейской парадигмы культуры

В статье рассматривается утверждение регулятивных принципов европейской парадигмы культуры в смысловом поле античности.

Ключевые слова: парадигма культуры, европейская парадигма культуры

M. Zajtsev. The Antiquity as the Form of Expanding of the Regulative Principles of the European Culture Paradigm

The article describes the assertion of the regulative principles of the European culture paradigm in sensual area of the Antiquity.

Keywords: paradigm of culture, european paradigm of culture.

Будь-яка культура являє собою систему, складові якої знаходяться у певних взаємозв'язках та взаємозалежностях. В основі такої системи лежать певні принципи, які відіграють роль регулятивів, у горизонті яких відбувається розгортання цієї культури в часі та просторі. Виявлення таких принципів та аналітика їх становлення є необхідною умовою осягнення особливостей та характерних рис цієї чи іншої культури. Вирішення цього завдання потребує звернення до витоків цієї культури, в яких визрівали визначальні тенденції її поступу та характерні риси. Як відомо, для європейської культури таким витоком була греко-римська античність.

Виходячи з того, що культура є спосіб колективного буття та індивідуального існування людини у світі [3, с. 7]. Зазначимо, що європейська культурна парадигма постає як парадигма власне євро-

пейського способу буття людини у світі. Підвалини останнього закладені Грецією і Римом, без яких не було б і сучасної Європи. Саме античність визначила ті світоглядні настанови, що становлять основу європейської культурної парадигми, іншими словами, зумовлюють онтологію європейської людини. Грунтуючись на такому розумінні європейської парадигми культури, маємо на меті з'ясувати, як відбувалось формування її регулятивних принципів, тобто тих вихідних ідей, що визначають специфіку буття європейської людини у світі.

Формування регулятивних принципів європейської культурної парадигми сягає своїми витокami доби античності. Проте античність не лише породжує, але є й історично першою формою їх розгортання в систему культури, яка стала підвалинами європейського культурного поступу.

Для всієї античної культури уява про буття світу у просторі та часі пов'язувалась перш за все з ідеєю порядку [1, с. 266]. Ця ідея виникає на ґрунті уяви про хаос як невпорядковану первопотенцію світу, позбавлену просторово-часової визначеності, байдужої, або й ворожої людині. В понятті «хаос» було втілено все, що не відповідало уяві про належне. Саме ця уява стала основою покладання порядку світу. Як така, вона не мала натурального підґрунтя, а породжена потребою людини здійснюватись буттям. Певний світопорядок є необхідною умовою такого здійснення; невідповідність наявного порядку належному породжувала потребу змінити його, переупорядкувати, покласти новий порядок.

Позбавлена натурального підґрунтя, уява про належне продукувалась античним розумом (Логосом), який покладав порядок у видноколі належного. Його здійснення пов'язане з доданням наявного, і як таке реалізується через боротьбу. Все в античній культурі – краса і гармонія, свобода і рабство, приватне та громадське реалізувалось буттям у ритмі боротьби. Сама ж боротьба в смисловому полі цієї культури постає в предметно-чуттєвій формі. Її соціально-культурний вираз – агон, тобто змагальність, провокував еллінську душу – пробуджував, приводив у рух, надихав. Агон активізував та актуалізував все невичерпне багатство потенційних сил «прекрасної індивідуальності», вивільняв воістину атомну енергію невтормних «аретичних» душ нащадків Ахілла [6, с. 56]. Агоністика охоплювала все суспільне життя Еллади, й іманентно передбачала переможця – героя [4, с.79]. Цей герой – медіативний образ, а отже, він не є самодостатньою цілісністю, тобто не має в собі власної мети. Та й боротьба, реалізовувана через нього, теж не самодостатня, а завжди підпорядкована певній цілі. Не маючи в собі мети, боротьба реалізує мету, задану розумом. Розум –

єдине, атрибутивною характеристикою чого є цілепокладання. Водночас варто зазначити, що античний розум тлумачився не суб'єктивно-особистісно, а об'єктивно-космічно. Це – доцільно спрямовуюча ідея космосу, і він, як і хаос та боротьба, суть першопотенції світу.

Упорядковуючий розум античності покладав усе у векторі регулятивної ідеї цілісності, надаючи їй тілесно виразної форми. Звідси посилення уваги до проблеми активності форми, зокрема у Арістотеля. Форма огранювала, надавала та оберігала цілісність предмета, відмежовувала його від неупорядкованого хаосу. В цьому плані вирішувалась і проблема розуміння: зрозуміти «щось» у його бутті означало сформулювати чітке поняття, тобто огранити це «щось» словом. Саме в цьому приховуються витoki дефініції, що з азартом агону відпрацьовувалась у педантичних діалогах Платона. Античне розуміння – це огранення речей думкою, виділення незмінності особливого, що робить даний предмет самим собою, а не чимось іншим. У цьому процесі речі відтворювались силою розуму, немов елементарні вузлики дійсного мислення. Античний розум – розум ейдетичний, який визначав хаос та ейдетизував його в космос – упорядковане та гармонізоване буття. Сповнюючи усе суще, космос самодостатній у своїй безпосередності і є «сам для себе свій абсолют» (Лосєв О. Ф.). У своїй самосповненості античний космос постає єдністю, де матеріальність життєвого процесу, позбавлена власної ініціативи, і позаособова формотворча ідея, розплюсовані в таких життєвих ситуаціях, як раб і рабовласник.

Космос в античності – просторово-часова упорядкованість світу, – цілісна, конечна, замкнена, наочна і сама в собі урівноважена. Цим зумовлена принципова роль у процесі впорядкування таких понять, як «міра» (метрон) та «межа» – на противагу «непомірному» та «безмежному», наочного та статурного – на відміну збагненному лише шляхом аналогії, пластичного та цілісного – на противагу аналітичному та механічному.

Порядок світу, оскільки він може бути осягнений у своїй цілісності, просторово обмежений, бо гармонія в будь-яких своїх виявах не допускає надмірностей. Проте наочність упорядкованого світу не обмежувала його осягнення лише зором, крім того, навіть передбачала збагнення його «поглядом» думки. Осягнення світу з позицій тілесно-наочних інтуїцій дає підставу розглядати упорядкування світу в смисловому полі античної культури як процес ейдотизації, тобто продукування його як довершеного і завершеного в образі – наочно здійсненої сутності. Іншими словами, впорядкування світу – процес ейдотизації хаосу в космос як просторово-часову цілком наочну річ. Як такий, він

– абсолютне тіло, прекрасне і божественне, що у своїй абсолютності охоплює усе суще, творячи наявну, мислиму і єдино відому реальність буття античної людини. Таке бачення світу поставало як моделююче; в ньому був знайдений спосіб вичленування універсальної сутності світу, схованої за різноманітністю емпіричної дійсності. В основі такого світу лежить божественний, космічний розум – Логос, саме він покладає ейдотизацію хаосу в космос. Насправді, тобто в процесі людської діяльності та її результатах, цей безособовий космічний процес знайшов відображення в понятті «мімесіс» – наслідування. Суть мімесісу в осмисленому наслідуванні цілісної гармонії космосу та продукуванні (ремісництві в його античному розумінні) тілесно довершених образів. Уся давньогрецька пластика стосується переважно космічних феноменів (боги та храми для них), незначна кількість зображень конкретних людей лише підтверджує цей висновок. Адже ті, кого зображали (атлети, філософи, стратеги тощо), за уявою еллінів, піднялись у своїх діяннях до космічної довершеності. Боги ж були безпосереднім втіленням космічного порядку.

Цікаво, що коли римляни – а це вже надвечір'я виявив античної культурної парадигми – відійшли від мімесістичного зв'язку космосу та людини і спробували подивитись на неї не через гармонізуючу призму космосу, а безпосередньо, перед ними постав увесь спектр образів безпосередньої людської буденності. Найпоказовішим у цьому плані є римський скульптурний портрет. І хоч техніка виконання його довершена і робляться спроби створити величні образи імператорів, проте це все штучне і не має відношення до краси та гармонії космосу. В цьому теж позначилася покладальна дія античного розуму: який тепер покладав вже не космічну довершеність, а визнавав силу хаотичного начала і свою безпорадність перед ним. Єдине, що він міг «запропонувати», – бути мужнім перед його жахливістю. «Ми не в змозі змінити світові відносини, – зазначав у цьому зв'язку Сенека. Ми можемо лише одне: віднайти високу мужність, гідну добродісної людини, і з її допомогою переносити усе, що дає нам доля, та віддатися на волю законів природи» [2, с. 268]. Водночас належить підкреслити: якщо для еллінів розум у своїй ейдотичності виявив перш за все діяльно-споглядальні риси, то у римлян він демонструє свої дієво-організуючі (навіть адміністративно-регулюючі) спрямування. Коли для елліна головне – мімесувати божественну гармонію космосу, для римлянина головне – порядок у державі. Звідси відмінність в акцентуванні сфер інтелектуальних пошуків: перші виявили свій геній у сфері філософії, інші – в розробці права.

Отже, у смисловому полі античного етапу розгортання європейської культурної парадигми світ у первовитоках постає як хаос. Щоб бути в ньому, людина повинна перевпорядкувати його – ейдетизувати в космос. Засобом цієї «процедури» є розум (Логос), а способом – боротьба (агон). Як зазначає В. Н. Топоров, «перехід від неорганізованого хаосу до упорядкованого космосу складає внутрішній смисл міфології... Але й за межами «міфопоетичної епохи» космологічний світогляд та сукупність відпрацьованих в його межах операційних прийомів продовжує зберігати свій вплив на спосіб інтерпретації власне не космологічного матеріалу, зберігає значення зразка та моделі» [5, с. 6]. Зберігали це значення і породжені міфологічною свідомістю поняття хаосу, космосу, розуму (Логосу) та боротьби.

У своїх регулятивних принципах, випродукована еллінами парадигма культури продовжувала визначати буття європейської людини навіть тоді, коли давньогрецький міф став надбанням історії. Вона продовжувала існувати на підсвідомому рівні, як і породжена ними уява про первопотенції світу.

Література

1. Аверинцев С. С. Порядок космоса и порядок истории в мировоззрении раннего средневековья. (общие замечания) // Античность и Византия. – М., 1975.(4) – С. 266-285.
2. Антология мировой философии: В 4 томах. – Т. 1. – Ч. 1. – М. : Мысль, 1965. – 576 с.
3. Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода) / [Быстрицкий Е. К., Козловский В. П., Пролеев В. А., Малахов В. А.] – К. : Наукова думка, 1991. – 1971 с.
4. Голосовкер Я. Э. Логика мифа[Текст] сборник / Я. Э. Голосовкер. – М. : Наука, 1987. – 224 с.
5. Топоров В. Н. Космогонические мифы // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т. / Гл. ред. С. А. Токарев. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – Т. 2. – К – Я. – 719 с. С ил.
6. Чумаченко Б. М. Вступ до культурології античності. Стародавня Греція / Б. М. Чумаченко – К. : Вид. дім «КМ Академія» 2003. – 100 с.